

Т. В. Мірзоєва,

*к. е. н., ст. викл. кафедри аграрної економіки ім. проф. І.Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

О. А. Томашевська,

*к. е. н., асистент кафедри аграрної економіки ім. проф. І.Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ "РЕГІОН"

У статті висвітлено різноманітні трактування поняття "регіон", розглянуто види його сутності. Наведено ієрархію характеристик, що розкривають сутність поняття "регіон".

The article highlights the various interpretations of the concept of "region", considered views of its essence. An hierarchy of characteristics that reveal the essence of the concept of "region".

Ключові слова: регіон, сутність регіону, територія країни.

Key words: region, the essence of the region, the country's territory.

ВСТУП

Поняття "регіон" давно відоме й досить поширене в світі, а регіоналізм як незалежний соціокультурний і політичний рух виник в Європі ще у другій половині XIX століття. Сьогодні він виступає як концептуальна система вирішення проблем, пов'язаних із практичним використанням тих можливостей, які випливають з регіонального поділу сучасних суспільств. Зрозуміло, що Україна — найбільша за площею і п'ята за чисельністю населення держава Європи — глибоко зацікавлена в тому, щоб наявний широкий спектр особливостей розвитку своїх територій ефективно використати для більш швидкого подолання кризи, виходу на якісно нові параметри економічного й соціального прогресу. Це вимагає всебічного осмислення теоретичних засад формування та функціонування регіонів і досвіду зарубіжних країн у забезпеченні єдності загальнонаціональних і регіональних інтересів. Перш за все, постає необхідність уточнення сутності поняття "регіон".

Сучасну парадигму поняття "регіон" розглядали в своїх працях такі вчені-регіоналісти: Е.Б.Алаєв, Н.Н. Некрасов, О.М. Румянцев, А.М.Пробст, П.М.Алампієв, В.Ф.Павленко, В.О.Поповкін, М.Г.Чумаченко та ін. Досліджуючи поняття "регіон", вони відмічали різні аспекти цього визначення, але, враховуючи багатогранність поняття, виникає необхідність його уточнення та узагальнення.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

У межах поставленої задачі було визначено мету дослідження — виявити та узагальнити різноманітні підходи до трактування поняття "регіон". Досягнення поставленої мети стало можливим завдяки проведеному дослідженню природи поняття "регіон", вивченню та порівнянню різних видів сутності поняття "регіон", аналізу зарубіжних підходів щодо визначення поняття "регіон".

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних джерелах під поняття "регіон" підводяться різні просторові системи надзвичайно різноманітних масштабних порядків — від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць і навіть їх частин. Згідно з адміністративним поділом, як правило, виділяються наступні регіональні одиниці: область (край, автономна республіка), місто і райони в місті, район, селище, село.

У словнику з регіональної політики, який розміщений на сайті інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень "ЄвроРегіо Україна", наведене наступне тлумачення поняття "регіон": регіон — (франц. region, від лат. region — область, район) — територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону. Регіони можуть бути будь-якого розміру — від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту [1].

У Малому економічному словнику регіон трактується як "область, район; частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних і (або) історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних і інших особливостей, що нерідко сполучаються з особливостями національного складу населення" [2]. Оскільки територія країни неоднорідна за географічними, національними, демографічними, економічними, соціальними та іншими ознаками, виникає потреба поділу території й виокремлення відносно однорідних одиниць за кожною з ознак або їх сукупністю, прийнятою за основу розподілу. При цьому для позначення міри розподілу території, крім поняття "регіон", вживаються різні терміни: "район", "зона", "ареал" тощо.

Таблиця 1. Закордонні визначення поняття "регіон"

№ п/п	Автор визначення	Сутність визначення
1.	Європейський парламент	регіон – це територіальна цілісність, яка розглядається з географічної точки зору, або чітко окреслена територіальна організація, де населення має специфічну ідентичність, яка направлена на стимулювання та розвиток культурної, економічної та соціальної сфери.
2.	Асоціація європейських регіонів	регіон – це територіальне утворення, встановлене, згідно з законодавством, на рівні, який є безпосередньо нижчим після державного і наділене правом політичного самоврядування. Регіон визнається національною конституцією або законодавством, яке гарантує його автономію, самобутність, владні повноваження та організаційну структуру.
3.	Французький дослідник Жан Лабасс	регіон – це певна функціональна цілісність, яка є сферою діяльності для центру (найчастіше це велике місто, яке є джерелом інформації, місцем нагромадження товарів, організації праці та споживання, де пропонують послуги).
4.	Представники польської школи	регіон – це безпосередньо підпорядкована центральному рівню територіальна одиниця, яка має політичне представництво.

Найчастіше в науковій літературі й практиці використовують терміни "район" і "регіон". За своїм змістом термін "район" є синонімом поняття "регіон". За часів Радянського Союзу слово "район" було більш вживане, зараз цей термін використовується для позначення певних типів регіонів: адміністративний район, внутріміський район, великий економічний район.

Існують й інші трактування поняття "регіон" [3; 4; 5]. Причому регіон далеко не завжди виступає в якості територіальної одиниці держави. Вихідними у пізнанні суті регіону як соціально-економічної категорії є географічні ознаки.

У рамках географічного трактування регіон визначається як район, велика ділянка суші, частина земної поверхні зі спеціальними фізико-географічними параметрами, географічна одиниця, що визначається географічними межами. Для визначення загальногеографічного розташування регіону користуються такими узагальнюючими показниками: загальна територія регіону (км²); протяжність кордонів, з якими іншими регіонами він межує; загальна кількість населення; щільність населення (кількість людей на 1 км²); крайні точки границь регіону (на півночі, півдні, сході і заході); показники, що характеризують наявність природних ресурсів.

В економічній географії та регіональній економіці у розумінні поняття "регіон" переважно вживається термін "економічний регіон".

Отже, із точки зору ідентифікації регіону й знаходження спільних для неї критеріїв, під регіоном у найширшому розумінні слід вважати певну територію, що є однорідною. За вибраним рядом критеріїв регіон відрізняється від суміжних територій. Така територія обов'язково характеризується наявністю внутрішніх зв'язків (економічних, екологічних, соціальних та інших), і ці зв'язки є більш міцними й тісними, ніж зв'язки даної території з іншими територіями чи державою в цілому. Визнаючи територіальну складову поняття "регіон" як домінуючу, важко на практиці визначити межі території, в яких вона є однорідною й цілісною, а тому може вважатися регіоном.

Більш точно здійснити ідентифікацію регіону можна, об'єднавши його просторову сутність з іншими характеристиками: природно-економічною (або природничою), економіко-географічною, історико-етнографічною, соціальною та економічною передусім.

Економічне трактування розуміє під регіоном частину території, де існує система зв'язку між господарськими суб'єктами, підсистему всього соціально-економічного комп-

лексу країни, складний територіально-економічний комплекс зі всією структурою зв'язків із зовнішнім та внутрішнім середовищем. Зокрема, за визначенням Е.Б. Алаєва, "економічний регіон — це територіально цілісна частина народного господарства країни, яка володіє такими ознаками: спеціалізацією як основною народногосподарською функцією; комплексністю, що розуміється як взаємопов'язаність найважливіших елементів економічної і територіальної структури регіону; керованістю, тобто наявністю цілісної системи територіального управління господарством, за допомогою якої можуть вирішуватися як загальні, так і автономні проблеми розвитку" [6].

Дане визначення системно узгоджується з характеристикою географічного району і заодно наголошує, що район є частиною народного господарства країни. Проте варто все ж зазначити, що в реальному житті далеко не кожний економічний район є цілком сформованим територіально-виробничим комплексом з ефективною спеціалізацією. Та й керованість є швидше бажаною, а не універсальною ознакою, як справедливо вказують на це фахівці.

Виділяють також соціально-політичне трактування регіону, яке визначає регіон в якості соціально-територіальної цілісності, тобто сукупності соціальних, економічних, політичних факторів розвитку території. Сюди входить цілий набір характеристик, зокрема, такі як: етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальна інфраструктура, соціально-психологічний клімат, політичні аспекти розвитку регіону, культурні фактори та ін.

Узагальнюючу, інтегральну характеристику регіону дає величина і структура його соціально-економічного потенціалу. До його складу входять природно-ресурсний, демографічний, науково-технічний, інформаційний, виробничий, рекреаційний, соціальний та культурний потенціали.

Соціально-економічна сутність регіону визначає регіон як територію, що є самостійною територіальною системою, з притаманними тільки їй виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ та послуг. У цьому випадку регіон одночасно є складовою частиною країни (підсистемою) з внутрішніми та зовнішніми зв'язками, але являє собою систему з внутрішнім механізмом відтворення, яка має, крім системних властивостей: територію, господарську єдність, цілісність, зв'язок з державним комплексом; а також і специфічні риси, власні регіональні умови відтворення валового суспільного продукту, основних фондів, робочої сили та розподілу регіональних трудових ресурсів, формування доходів населення та їх товарного забезпечення, джерела капіталовкладень та витрат на утримання невиробничої сфери з тільки їй притаманними виробничо-господарчими та історично-культурними традиціями.

Проаналізувавши різні підходи до визначення соціально-економічної сутності поняття "регіон", можна констатувати:

— по-перше, регіон є своєрідною соціально-економічною категорією, яка виступає як певна територія країни, як частина народно-господарського комплексу країни, як відокремлена функціональна підсистема суспільства, в якій здійснюється певний цикл відтворення;

— по-друге, регіон є цілісним соціально-економічним організмом, який втілює в собі систему відносин щодо забезпечення відтворювальних процесів у рамках конкретної

території; його соціальна природа визначається характером ставлення працівників до засобів виробництва, їх взаємодією як власників;

— по-третє, кожен регіон є відкритою соціально-економічною системою, основною функцією якої є максимальне виробництво матеріальних благ і послуг для задоволення зростаючих потреб не тільки своєї території, а й інших економічних, соціальних систем (країни, інших держав та ін.).

Вивчення закордонного досвіду свідчить, що дослідженню поняття "регіон" багато уваги приділяє і європейська спільнота та окремі дослідники [7] (табл. 1). Так, один із представників європейської школи професор Гарвардського університету Грає писав: "Ми можемо визначити державу. Вона має організацію, кордони та назву. Вона має записану історію. Але що таке регіон? Звичайно, це не політична і не адміністративна одиниця. Ми можемо сказати лише, що це територія, яка відрізняється достатньо характерними ознаками для того, щоб відокремити її від сусідів" [8].

Як видно з таблиці 1, у понятті "регіон" ключовим компонентом є територія, територіальна цілісність, територіальна одиниця або територіальне об'єднання. Різниця у визначеннях полягає саме у формуваннях цих понять: по-перше, це географічний аспект, який має масштабно-територіальний характер; по-друге, політичний аспект, який знаходить відображення у політичному представництві центральної влади на рівні адміністративно-територіальної одиниці.

З урахуванням зазначених відмінностей у рамках Європейського економічного співтовариства розроблене загальне для всіх країн поняття регіону. Ознакою, за якою ту або іншу територію можна представити як відносно самостійну одиницю, служить її соціально-економічна єдність із усією національною економікою. Тобто економічні процеси, що протікають на певній території, повинні відображати певні закономірності суспільного відтворення, що формуються під впливом взаємозалежних економічних, соціальних і природних факторів.

Значне місце у тлумаченні поняття "регіон" займають нормативно-правові акти. У Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" поняття "регіон" вживається в наступному значенні: "регіон — територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя" [9].

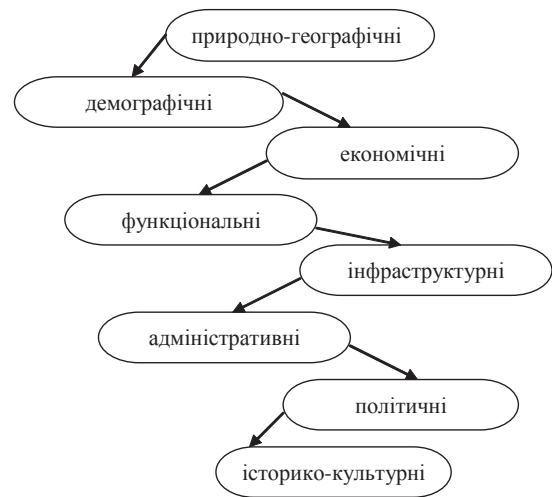
У розпорядженні Президента України "Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України" також є варіант визначення поняття "регіон". Згідно з напрацюваннями комісії з розробки Концепції державної регіональної політики України "регіон — частина території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць" [10].

Усі пропозиції щодо регіонального поділу території України побудовані на використанні принципу, згідно з яким до складу регіону включають певну кількість споріднених областей, які характеризуються приблизно однаковим рівнем природно-географічних, кліматичних умов та певним рівнем показників, що відображають стан економічного, соціального розвитку, рівнем зайнятості та життя людей.

При визначенні поняття "регіон" прослідковується певна ієрархія характеристик, оскільки регіон — це складна система, що включає такі структурні елементи, як природне середовище, виробничу й соціальну сфери (рис. 1).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що регіон відрізняється від інших регіонів сукупністю природничих, історично сформованих, відносно стійких економічних, соціальних, національних особливостей. Характерною ознакою регіону є його цілісність, де поєднуються

Рис. 1. Ієрархія характеристик, що використовується при визначенні поняття "регіон"

природні ресурси, матеріальні багатства та соціальні умови для життя людей. На сучасному етапі реформування економічних відносин головна увага повинна бути спрямована на регіональну політику України, яка передбачала б створення організаційно-правових та економічних умов для забезпечення стабільного розвитку в усіх регіонах держави.

Література:

1. Словник з регіональної політики [Електронний ресурс] // Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна. — Режим доступу: <http://www.eru.org.ua>.
  2. Малий економічний словник.
  3. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: [монографія] / С.А. Романюк. — К.: УАДУ, 2001. — 112 с.
  4. Рубцов В. Інструментальне забезпечення регіональної політики // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів: статті / В. Рубцов. — К., 2008. — С. 41—64.
  5. Керецман В. Регіональний розвиток як предмет державного регулювання / В. Керецман // Вісник НАДУ: Регіональне управління та місцеве самоврядування. — 2003. — № 4. — С. 397—401.
  6. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. — М.: Мысль, 1983. — 350 с.
  7. Фадєєв О.В. Особливості реалізації регіональної політики в Україні / О. В. Фадєєв // Механізм регулювання економіки. — 2004. — № 4. — С. 201—205.
  8. Лендьел М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів: статті / М. Лендьел. — К., 2009. — С. 67—148.
  9. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
  10. Розпорядження Президента України "Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України" від 30 верес. 1999 р. № 241/99-рп [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
- Стаття надійшла до редакції 13.11.2011 р.